

ȘTIRI NOI DESPRE LEGĂTURILE HISTRIEI CU GEȚII ÎN EPOCA ELENISTICĂ

Problema legăturilor Histriei cu geții dobrogeni s-a impus din capul locului ca o preocupare de căpetenie colectivului însărcinat în 1949 de Academia R.P.R. cu continuarea și extinderea săpăturilor începute cu aproape jumătate de veac în urmă de Vasile Pârvan. Ea se oglindește înainte de toate în adoptarea unui plan de cercetări orientat nu numai spre scoaterea la iveală a ruinelor cetății, dar și spre explorarea ținutului înconjurător, cu scopul de a găsi așezările locuitorilor pământului dintre Dunăre și Mare. Trebuie amintite, în această direcție, lucrările prelungite vreme de mai mulți ani în așezarea rurală de la Tariverdi¹, sondajele executate în așezările de la Zmeica și Sinoe², în sfârșit cercetarea necropolei tumulare din imediata apropiere a cetății, abia începută, dar de pe acum bogată în rezultate³.

Concepția nouă care inspiră toate aceste lucrări, și care conferă informațiilor obținute pe această cale un interes neobișnuit, e aceea potrivit căreia în raporturile grecilor cu geții nu trebuie să vedem contactul sporadic al unor « civilizați » cu un grup de « barbari », ci un proces istoric complex și îndelungat, în desfășurarea căruia cele două elemente etnice venite în atingere s-au influențat reciproc și în egală măsură⁴. Astfel, dacă înrîurirea exercitată de greci asupra dezvoltării social-economice și culturale a triburilor trace nu poate fi tăgăduită, nu mai puțin însemnată și nu mai puțin durabilă e înrîurirea băștinașilor asupra noilor veniți, fie că ne gândim la punerea în valoare a unor teritorii rurale de a căror exploatare depindea existența fiecărei colonii în parte, fie la domenii de creație atît de gingașe și atît de felurite cum sînt acel al artelor plastice ori al credințelor religioase.

¹ Rapoartele preliminare asupra săpăturilor de pînă aci au fost publicate în *SCIV*, III, 1952, p. 269—272; IV, 1—2, 1953, p. 129—135; V, 1—2, 1954, p. 100—108; VI, 3—4, 1955, p. 543—548; *Materiale*, IV, 1957, p. 77—88; V, 1959, p. 318—323.

² *SCIV*, IV, 1—2, 1953, p. 138—145.

³ *Materiale*, IV, 1957, p. 55—69; V, 1959, p. 303—308.

⁴ Cf. Em. Condurachi, în introducerea la *Histria I*, București, 1954, p. 13 și urm.; idem, *Cu privire la raporturile dintre autohtoni și greci în așezările sclavagiste din Dobrogea*, în *SCIV*, II, 2, 1951, p. 45—60.

Aceeași nouă concepție despre condițiile viețuirii împreună a grecilor cu geții explică încercările unor cercetători din colectivul histrian de a pune în lumina cuvenită știrile cu privire la legăturile economice și politice dintre cele două comunități, al căror ecou stăruie în inscripții¹. Din păcate, în acest domeniu, documentele descoperite pînă astăzi sînt fie fragmentare, fie de un laconism excesiv, ceea ce le face nu numai anevoie de întregit, în părțile pierdute, dar anevoie de interpretat chiar în cazurile cînd textele ajunse pînă la noi se prezintă într-o stare satisfăcătoare.

E cunoscută, în această ordine de idei, discuția prilejuită cu treizeci de ani în urmă de descoperirea decretului în cinstea unui cetățean de frunte al Histriei, Agathocles, fiul lui Antiphilos, — decret în a cărui expunere de motive se citeau pentru înția oară știri de un interes considerabil cu privire la raporturile cetății de pe țărmul lacului Sinoe cu un ῥεοσαλεύς al geților, Rhemaxos². Prilejuite de atacul îndreptat împotriva Histriei de o căpetenie tracă din părțile de sud-est ale Dobrogii, Zoltes (ale cărui cete asediaseră și prădaseră Bizone), legăturile de care vorbește documentul par a fi contribuit la salvarea cetății, chiar dacă sprijinul oferit în această împrejurare de Rhemaxos nu va fi fost cu totul desinteresat și chiar dacă, pentru cruțarea recoltei amenințate cu distrugerea, Agathocles, trimis ca sol la Zoltes, a trebuit să verse acestuia, în numele concetățenilor săi, suma apreciabilă de 600 stateri de aur³.

Cît se poate judeca, decretul în cinstea lui Agathocles e din jurul anului 200 î.e.n.⁴. La această vreme, dacă evenimente excepționale puteau îndemna coloniile de pe litoral să caute sprijin la capii unor uniuni tribale din stînga Dunării, importanța tot mai mare a sectorului agrar în ansamblul economiei histriene trebuia să fi împins pe locuitorii cetății de pe țărmul lacului Sinoe să strîngă legături de prietenie cu formațiile social-politice getice din imediata lor vecinătate. Asemenea formații, amintite în izvoarele istoriografice cu numele de « regate », sînt explicit atestate în perioada imediat anterioară cuceririi romane⁵. Ele sînt însă fără îndoială mai vechi, de vreme ce geții sînt pomeniți din cele mai vechi timpuri pe ambele maluri ale Dunării⁶ și de vreme ce știri despre prezența lor în Dobrogea nu lipsesc nici pentru sec. al II-lea, cînd amintirea mai mult sau mai puțin limpede a unor legături ale lor cu grecii se întîmpină în unele documente epigrafice publicate în ultima vreme. Cel dintîi, în ordine cronologică, pare să fie fragmentul editat în *Histria I* sub nr. 14, în care mențiunea unor vremi pline de primejdii pentru cetate se împletește cu aluzia la o misiune diplomatică îndeplinită de titularul decretului undeva prin părțile Dunării⁷. Încă mai interesantă apare pomenirea într-un al doilea decret

¹ În afara lucrărilor citate în nota precedentă, v. încă Em. Condurachi, *Vechi monete pontice și importanța lor*, București, 1950, și *Cu privire la constituirea teritoriului rural al Cetății Histria și funcțiunea sa social-economică*, în *BStAc*, IV, 1952, p. 59—69. De asemenea Iorgu Stoian, *În legătură cu vechimea teritoriului rural al Histriei*, în *SCIV*, VIII, 1957, p. 183—201.

² Vezi în acest sens *Roabe de grlu*, martie, 1931, p. 23; R. Vulpe, în *Gîndirea*, XI, 1931, p. 362—364; idem, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucarest, 1938, p. 87—90.

³ L. Robert, în *RevPhil*, XXXIII, 1959, p. 179.

⁴ Vezi în acest sens *CRAI*, 1933, p. 124. Cf. L. Robert în *RevPhil*, XXXIII, 1959, p. 179.

⁵ Dio Cassius, *LI*, 24, 6—7; 26, 1—6. Cf. V. Părvan, *Getica. O protoistorie a Daciei*, București, 1926, p. 88—90 și R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, p. 102—104.

⁶ Cea mai veche mărturie privitoare la geții din stînga Dunării se citește la Herodot, IV, 93. Celelalte texte sînt amintite de R. Vulpe, *op. cit.*, p. 48 și urm.

⁷ *Histria I*, p. 523—524.

— din păcate, tot atât de mutilat — a unei $\tau\epsilon\beta\omicron\sigma\lambda\omega\varsigma\ \Theta\epsilon\alpha\iota\chi\eta$ ¹ («ținut de margine trac»), expresie pe care într-un studiu recent am crezut a o putea interpreta ca însemnând «acea parte a teritoriului orășenesc — sau o regiune vecină cu acesta — locuită de traci în chip statornic și în condiții prea cunoscute locuitorilor Histriei pentru ca redactorul documentului să fi socotit util a da în această privință deslușiri suplimentare»².

Starea de-a dreptul lamentabilă în care ne-a ajuns inscripția (excepțional de importantă și sub alte raporturi) ne lipsește de o informație care ne-ar fi risipit nedumeririle cu privire la «tracii» (mai precis: geții) al căror ajutor trebuie să fi apărut histrienilor ca o condiție a ieșirii lor dintr-un greu impas, de vreme ce textul unde-i pomenit «ținutul trac» amintește — într-o ordine de idei ce nu-i indicată, dar poate fi lesne închipuită — grave frământări sociale ($\tau\alpha\varsigma\lambda\alpha\iota$), însoțite de nu mai puțin grave lipsuri ($\acute{\alpha}\chi\omicron\sigma\iota\alpha$, $\acute{\alpha}\lambda\omicron\varsigma\tau\eta\tau\eta\sigma\iota\alpha$). Dacă ținem seamă de faptul că în sec. II î.e.n. Histria era pe cale de a se transforma în capitala unui district rural³, a cărui punere în valoare n-ar fi fost posibilă fără o abundentă mină de lucru recrutată din rîndurile populației băștinase; dacă nu uităm de asemenea că la granița vestică și nord-vestică a teritoriului orășenesc își aveau așezările triburi de geți ale căror dispoziții — favorabile ori ostile — nu puteau fi nesocotite fără urmări supărătoare pentru bună starea cetății, înțelegem motivele ce trebuie să fi determinat trimiterea soliei amin-

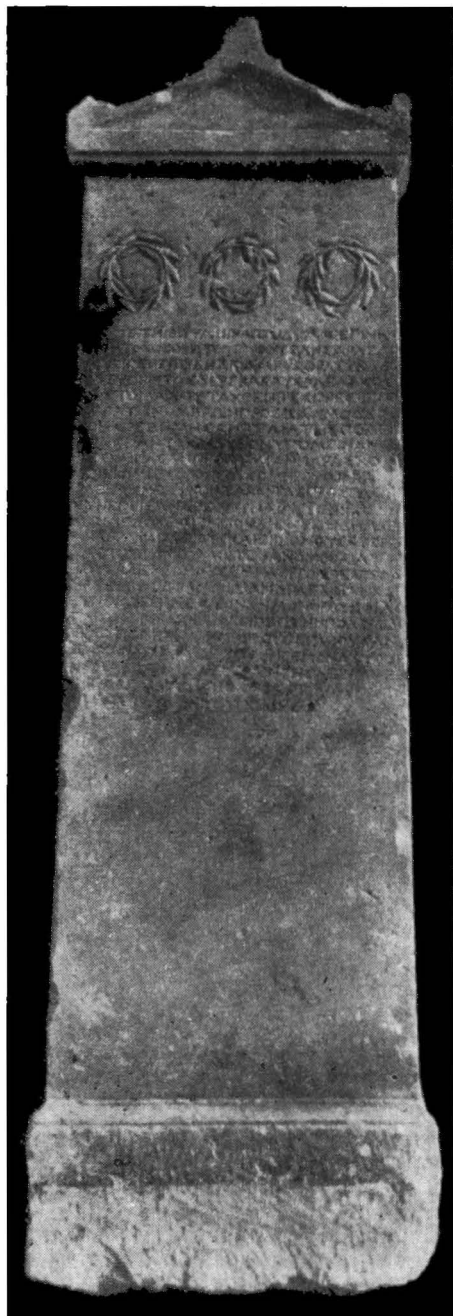

Fig. 1

¹ *Histria I*, p. 198, nr. 1, r. 18.

² *Contribuții la istoria veche a României*, București, 1958, p. 111 - 112.

³ Despre cauzele care, către sfîrșitul perioadei elenistice, au determinat schimbarea la care se face aluzie în text, modificînd structura economică a Histriei, vezi *Contribuții la istoria veche a României*, p. 16 și urm.

tite în textul mutilat. Pentru aceleași motive, înțelegem încă și mai bine semnificația unui alt document referitor la problema care ne reține atenția, descoperit în campania de săpături a anului 1959, și al cărui text se publică aci pentru întâia oară (fig. 1—2).

Muz. Histria, inv. nr. 370. Stelă de marmură cu fronton și acrotere, foarte bine conservată, descoperită în zona sacră a cetății, în preajma altarului lui Zeus Polieus, unde fusese expusă din antichitate. Înălțimea totală (inclusiv frontonul și partea inferioară, nelucrată): 1,67 m; lățimea la nivelul frontonului: 46 cm; lățimea la extremitatea inferioară: 49 cm; grosimea: 13 cm. Înălțimea literelor: 10—12 mm (0 și Θ: 10 mm). Între fronton și text, trei cununi în relief. Marginile aproape întregi: ușor vătămate la stînga jos și la dreapta, între rîndurile 9—11. Caractere elegante, gravură profundă. Suprafața scrisă uzată de frecături, pe alocuri puțin citeață. Greu lisibile, mai ales părțile centrale ale ultimelor trei rînduri. După scris, din sec. III î.e.n.

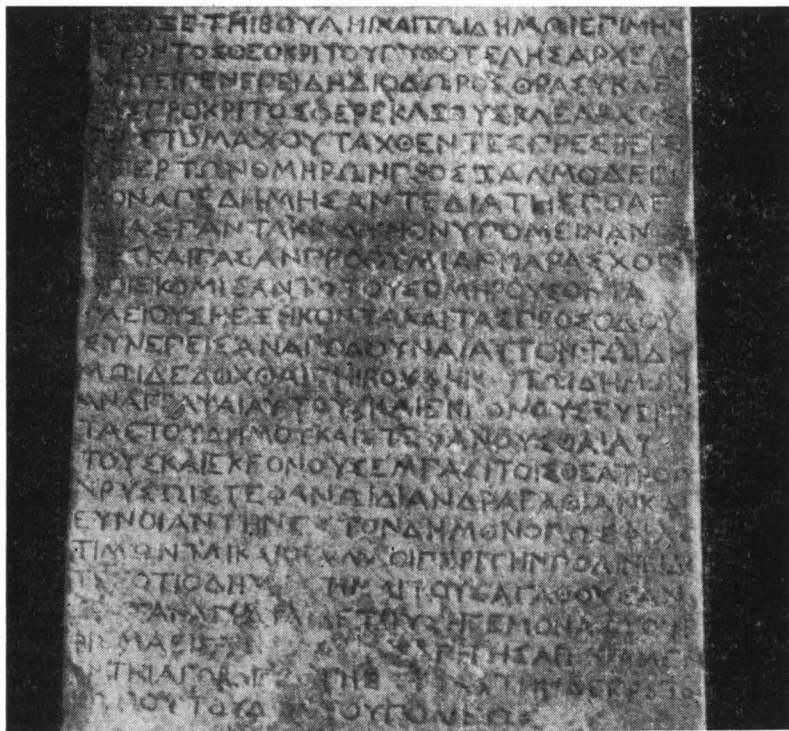

Fig. 2

*Εδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ· ἐπιμνη-
εῦοντος Θεοκρίτου, Πυθοτέλης Ἀρχελό-
χου εἶπεν· ἐπειδὴ Διόδωρος Θρασυκλέ-
ους, Πρόκριτος Φερεκλέους, Κλέαρχος

- 5 Ἀριστομάχου, ταχθέντες πρέσβεις
 ὑπὲρ τῶν ὁμηρῶν πρὸς Ζηλμοδεγι-
 κον ἀπεδήμησάν τε διὰ τῆς πολε-
 μίας πάντα κίνδυνον ὑπομείναν-
 τες καὶ πᾶσαν προθυμίαν παρασχό[με-]
 10 νοι ἐκομίσαντο τοὺς ὁμήρους, ὄντα[ς]
 πλείους ἢ ἐξήκοντα, καὶ τὰς προσόδου[ς]
 συνέπεισαν ἀποδοῦνα[ι α]ὐτὸν τῷ δῆ-
 μῳ· δεδόχθαι τῇ βου[λ]ῃ [κα]ὶ τῷ δῆμῳ
 ἀναγράψαι αὐτοὺς καὶ ἐγγόνους εὐεργέ-
 15 τας τοῦ δήμου καὶ στ[ε]φανοῦσθαι αὐ-
 τοὺς καὶ ἐγγόνους ἐμ πᾶσι τοῖς θεάτροις
 χρυσῶι στεφάνῳ δι' ἀνδραγαθίαν καὶ
 εὐνοίαν τὴν εἰ[ς] τὸν δῆμον, ὅπως φιλο-
 τιμῶνται καὶ οἱ ἄλλοι περὶ τὴν πόλιν εἰδό-
 20 τες ὅτι ὁ δῆ[μος] τιμαῖ τοὺς ἀγαθοὺς ἄν-
 δρας· ἀναγράψαι δὲ τοὺς ἡγεμόνας τὸ ψή-
 φισμα εἰς [στήλας δ]ύο καὶ στήσαι τὴμ μὲν
 [ἐ]ν τῇ ἀγορ[α]ῖ πρὸ τῆς στοᾶς, τὴν δὲ πρὸ τοῦ
 [β]ωμοῦ τοῦ Δι[ὸς] τοῦ Πολιέως.

R. 2: lipsește patronymul lui Theocritos. — Ultimele litere ale rîndurilor 9—11 căzute, dar ușor de întregit. — La fel, puținele semne dispărute prin frecare în rîndurile 12—13, 15, 18, 20. — R. 22: ΣΤΗΛΑΣ dispărut cu totul, dar întregirea sigură. — R. 23: deși foarte șters, ΣΤΟΑΣ încă vizibil. — R. 24: Ω de la început rupt în jumătate, totuși sigur. Ultimele litere din ΔΙΟΣ abia citește. De-a lungul întregului text e respectată despărțirea silabică, lucru rar în inscripțiile histriene descoperite pînă astăzi.

TRADUCERE:

«Decret al sfatului și al poporului. Sub presidenția lui Theocritos, Pythoteles al lui Archelaos a propus:

Întrucît Diodoros al lui Thrasykles, Procritos al lui Pherecles și Clearchos al lui Aristomachos, trimiși soli la Zalmodegikos în privința ostatecilor, au călătorit prin țară dușmană și, înfruntînd primejdii de tot soiul, și dînd dovadă de cea mai deplină rîvnă, au adus înapoi ostatecii (fiind aceștia la număr peste șaizeci), convingîndu-l pe Zalmodegikos să restituie cetății veniturile: sfatul și poporul să găsească cu cale ca aceștia și urmașii lor să fie înscrîși printre binefăcătorii obștii; să fie încununăți, ei și urmașii lor, cu cunună de aur la toate spectacolele de teatru, pentru bărbăția și rîvna lor față de popor, pentru ca și ceilalți cetățeni, cunoscînd că poporul cinstește pe bărbații vrednici, să se îndemne a sluji cetatea. *Hegemonii* să poarte de grijă ca prezentul decret să fie săpat pe două lespezi, din care una să se așeze în *agora*, în fața porticului, iar cealaltă în preajma altarului lui Zeus Polieus».

Cum s-a arătat în considerațiile introductive, noul document e o hotărîre a adunării obștești, și anume un decret în cinstea unor soli trimiși să rezolve în numele Histriei două probleme de maximă importanță, interesînd raporturile cetății cu o căpetenie al cărei nume e menționat aci pentru întîia oară: *Zalmodegikos*. Despre calitatea acestuia, ca și despre apartenența lui

nu ni se dau amănunte, dar e evident că personajul trebuie să fi fost un βασιλεύς de o oarecare însemnătate, judecînd după componența soliei trimise să negocieze cu el, ca și după natura problemelor în litigiu. Cu privire la originea-i posibilă, singurul indiciu de care dispunem e numele pe care i-l dă textul și care pe piatră e citit se poate de bine păstrat. Citirea e deci sigură și, chiar presupunînd că transcrierea greacă l-ar fi alterat intrucîtva, elementul Zalmo- (care se întîlnește în numele principalului zeu al geților: Zalmoxis sau Zamolxis¹), ca și elementul deg (atestat în felurite chipuri în onomastica tracă din sudul și din nordul Dunării²), ne îndreptătesc să afirmăm că e vorba de un get, conducător al unei uniuni tribale fără îndoială importante, judecînd după autoritatea pe care textul i-o atribuie și care-i dă prilejul să trateze cu histrienii de pe o poziție nu numai de egalitate, dar chiar de superioritate.

Această primă problemă rezolvată în chip plauzibil, a doua întrebare căreia trebuie să-i găsim răspuns privește pămîntul asupra căruia își exercita puterea Zalmodegikos, cu alte cuvinte ținutul unde supușii lui își aveau așezările. Și în această privință arătările textului sint sărace, în așa măsură că — la prima vedere — apare cu neputință de hotărit dacă acesta trebuie căutat în nordul sau în sudul Dunării, în Muntenia sau în Dobrogea. Către cea dintîi ipoteză indeamnă pasajul din text în care, lăudîndu-se curajul solilor, se arată că pentru a ajunge la țintă aceștia s-ar fi ostenit « prin țară dușmană, înfruntînd primejdii de tot soiul » (διὰ τῆς πολεμίας, πάντα κίνδυνον ὑπομείναντες). Indicația se potrivește cu o călătorie lungă și plină de riscuri, cum trebuie să fi fost în sec. al III-lea legătura dintre Histria și malul stîng al fluviului, fie că solii vor fi ales calea de uscat, mai scurtă, fie pe cea de apă, — mai lungă, dar mai lesnicioasă, — după datina neguțătorilor deprinși de veacuri să-și care mărfurile în susul fluviului³. Nu se înțelege totuși, în această interpretare, natura raporturilor dintre Zalmodegikos și orașul de la mare, nici nu se vede explicația impresionantului număr de ostateci a căror zăbavă în mijlocul geților n-a putut avea alt rost decît de a garanta executarea unor acorduri importante pentru ambele părți.

Astfel de acorduri nu-și aveau însă locul decît între vecini cu interese comune, și acesta a putut fi cazul învoielii dintre Zalmodegikos și Histria, dacă ne gîndim la condițiile istorice ale epocii elenistice, cînd stăpînirea unui teritoriu rural (χώρα) creia cetății de pe țărmul lacului Sinoe obligația de a-și asigura, dacă nu chiar prietenia, în orice caz neutralitatea capilor de trib din regiunea înconjurătoare. În această ordine de idei, o pagină din Polybiu reprodusă și comentată într-un studiu al nostru mai vechi⁴, aruncă lumini sugestive

¹ Asupra formei exacte a numelui, ca și a etimologiei și a problemelor legate de interpretarea lui corectă, v. I. I. Russu, în *AISC*, V, 1944—1948, p. 84—102 (la care întreaga literatură mai veche).

² Cf. numele personale Degis (Martial, V, 3.1), Δ εγς (Dio Cassius, LXVII, 7.2), Δεγιστών (Histria IV, nr. 20, col. I, 12), raportate de I. I. Russu la radicalul +dheg^{uh} — « a arde » (*Limba traco-dacilor*, București, 1959, p. 64). De asemeni toponimul Δαγεις (sat în teritoriul histrian: I. Stoian, în *SCIV*, II, 2, 1951, p. 144) și, cu oarecare îndoială, intrucît forma pare coruptă, numele peonian Ξερμο — sau Ζερμοδιγιστος (Diodor, XXI, 13), de citit *Zermodigestes*, după G. G. Mateescu, în *ED*, I, 1923, p. 83, n. 1 (dar vezi observațiile lui C. Daicoviciu, în *AISC*, II, 1933/35, p. 179).

³ Cf. Părvan, *Dacia, Civilizațiile străvechi din regiunile carpato-dunărene*. Trad. rom. de R. Vulpe, ed. a II-a, București, 1957, p. 95—96.

⁴ *Histria și Callatis în sec. III—II î.e.n.*, acum în *Contribuții la istoria veche a României*, p. 26 și urm.

asupra relațiilor existente între un oraș ca Byzantion, interesat în exploatarea unui teritoriu întins și rodnic, și tracii vecini, conduși de căpetenii grăbite să-și folosească puterea spre a-și spori bogăția. « Stăpini ai unui pământ din cele mai roditoare — scrie în această privință istoricul ¹ — după ce s-au trudit să-l muncească, iar belșugul roadei crește peste măsură de frumos, iată că se înfățișează barbarii: o parte din recoltă o distrug, alta o culeg și o iau cu dinșii. Iar byzantinii, nemîningiați de frumusețea roadelor irosite sub ochii lor, osebit de ostentala și de cheltuiala reinnoite an de an, suportă greu asemenea soartă ». Iar în alt loc ²: « chiar dacă, pregătindu-se îndelung (byzantinii) izbutesc să-și înfringă vreodată dușmanii, să pună capăt luptelor nu pot, din pricina marei mulțimi a gloatelor și a conducătorilor (traci). În locul unui șef învins, alți trei — mai amarnici — vin și le atacă teritoriul. Iar dacă, resemnându-se și căzînd la pace, se învoiesc să plătească tribut, nici așa nu folosesc mare lucru, căci pentru cel mai mic dar consimțit unuia, își găsesc pe dată cinci dușmani noi: οὐτε γὰρ, παρασκευασάμενοι καὶ κρατήσαντες αὐτῶν εἰσάπαξ, ἀποτρίψασθαι τὸν πόλεμον οἱοί τε εἰσὶ, διὰ τὸ πλῆθος τῶν ὄχλων καὶ τῶν δυναστῶν. Ἐάν τε γὰρ ἐνὸς περιέωνται, τρεῖς ἐπιβαίνουσιν ἐπὶ τῶν τούτων χώρων ἄλλοι βαρύτεροι δυνάσται. Καὶ μὴν οὐδ' ἐξάντες καὶ συγκαταβάντες εἰς φόρους καὶ συνθήκας οὐδὲν ποιοῦσι πλέον. Ἄν γὰρ ἐνὺ πρόωνται τι, πενταπλασίους δι' αὐτὸ τοῦτο πολεμίους εὐρίσκουσι... »

Situații ca acea descrisă de Polybiu nu s-au creat desigur, de-a lungul epocii elenistice, numai în preajma Byzanțului, nici numai între tracii și grecii de pe coasta de apus a Mării Negre. Relații asemănătoare se constată și între coloniile de pe coasta de nord și sciții aflați pe o treaptă de dezvoltare social-economică analogă aceleia pe care se găseau tracii în veacurile III—I î.e.n. În această privință, e cum nu se poate mai revelatoare mărturia decretului în cinstea lui Protogenes ³, în care, în legătură cu raporturile existente către jumătatea sec. al III-lea între olbieni și un βασιλεύς din stepă, Saitapharnes, se citesc amănunte de cel mai înalt interes privind obligațiile bănești ale primilor față de « protectorul » al cărui rol trebuie să se fi redus la asigurarea liberei folosiri a teritoriului orășenesc, poate și la circulația nestingerită a oamenilor și a bunurilor în zona controlată de el, și care trebuie să se fi întins în apropierea coastei. În schimbul acestor garanții, olbienii erau ținuți să verse « regelui » (probabil și căpeteniilor din jurul lui) sume apreciabile, în stateri de aur, pe care documentul le înregistrează eufemistic sub numele de « daruri » (δώρα) ⁴.

Nu e, firește, locul să insist mai mult asupra legăturilor Olbiei cu Saitapharnes, ori cu căpeteniile de mai mică importanță pe care decretul lui Protogenes le pomenește undeva sub denumirea generică de σκηπτουχοι (« purtători de sceptru »). Ceea ce nu mă pot dispensa de a sublinia, în schimb, e împrejurarea că vârsămintele amintite se făceau la date fixe, în virtutea unui acord prestabil, și că dacă în unele cazuri Saitapharnes însuși se prezenta sub zidurile Olbiei « ca să i se poarte de grijă » (ἐπὶ θεραπείαν, cum se exprimă decretul), alteori olbienii erau ținuți să-i trimită cele de cuviință la reședința-i din stepă (βασιλεια), nu fără anevoință desigur și nu fără cheltuieli suplimentare ⁵.

¹ Hist. IV, 45.

² Hist. IV, 45, 7—8.

³ IOSPE I³, 32 = Syll. ³, 495.

⁴ Rîndurile 11, 34, 44.

⁵ Rîndurile 42, 45, 84.

Revenind la textul care ne reține atenția, mi se pare că analiza lui poate fi acum reluată cu mai multe șanse de a i se stabili tîlcul, dacă se ține seamă, pe de o parte, de faptul că în sec. al III-lea Histria trebuie să fi fost stăpîna unui teritoriu rural pe măsura acelor atestate în izvoare pentru Tomi și Callatis¹, pe de alta, de împrejurarea că pentru a transforma această posesiune virtuală într-una efectivă cetatea trebuia să se bazeze pe o oaste în stare a face față oricărei amenințări, fie pe acorduri de durată — dacă nu cu toți, cel puțin cu cei mai puternici din vecinii ei dobrogeni. Cît privește oastea, măcar că informațiile de care dispunem nu-s numeroase, putem susține că n-a fost — după toate probabilitățile — nici prea mare, nici permanentă². Alcătuită esențialmente dintr-o miliție cetățenească strînsă și înarmată în caz de primejdie (poate, excepțional, și dintr-un corp de auxiliari, recrutat dintre « barbarii » locuitori ai teritoriului³), forța militară de care puteau dispune histrienii nu era desigur în măsură să le asigure superioritatea asupra unor vrăjmași numeroși și viteji⁴, pentru care războiul și expedițiile de pradă apăreau ca indeletniciri obișnuite⁵. La dispoziția cetății rămînea deci cealaltă posibilitate, a unor acorduri permanente cu cel mai puternic (sau cu cei mai puternici) din capii geților vecini, în scopul de a cumpăra din partea acestora nu numai liniștea indispensabilă unei exploatare normale a loturilor cetățenești, dar și dreptul de liberă circulație în regiuni unde mărfurile aduse din sudul egeean își găseau o mai lesnicioasă desfacere și de unde grecii înșiși își puteau procura cantități suplimentare de grîne, fără să mai vorbim de sclavi ori de alte materii prime⁶.

Că asemenea învoieli se încheiau înainte de toate în folosul negustorilor de pe coastă, abia dacă trebuie s-o spunem. Poate că nu e inutil să adaug totuși că la beneficiile acestui negoț participa într-o măsură crescîndă aristocrația tribală, căreia schimburile cu grecii îi dădeau puțința să-și valorifice

¹ Plînă în acest moment, cea mai veche știre despre χώραι ale unor cetăți dobrogene se citește în Memnon, care, înregistrînd războiul Tomi-Callatis, către 260 î.e.n., face precizarea că cele două orașe aveau hotar comun (περὶ Τόμεις τοῦ ἐμπορίου... ὁ τοῖς Καλατιανοῖς ἄμωρον ἦν), exprimate de neconceput, dacă istoricul nu înțelegea să vorbească de teritoriile respective (FHG, III, p. 537, frg. 21).

² Problema a fost de cîrînd reluată, în lumina știrilor oferite de un important decret din Apolonia Pontică descoperit la Histria, de D. M. Pippidi și Em. Popescu, *Les relations d'Istros et d'Apollonie du Pont à l'époque hellénistique*, în *Dacia*, N.S., III, p. 235—258.

³ Cf. pasajul semnificativ din decretul în cinstea lui Agathocles, fiul lui Antiphilos, citat de S. Lambrino în *Ovidiana. Recherches sur Ovide publiées à l'occasion du bimillénaire de la naissance du poète...*, Paris, 1958, p. 389: λαβὼν τῶν τε πῶλιτων ἐ[θελ]οντάς στρατιώτας καὶ συνευγόντων βα[ρ]βάρων εἰς τὴν πόλιν κτλ.

⁴ Herod., IV 93: Γέται... Ὀρηλικὸν ἐόντας ἀνδρηότατοι καὶ δικάιοτατοι...

⁵ Τὸ ζῶειν ἀπὸ πολέμου καὶ ληιστύος κάλλιστον — scrie Herodot., V 6, referindu-se la traci indeobște.

⁶ Un exemplu de asemenea acord oferă interesanta inscripție din Mesambria publicată în 1950 de Gîlbov (acum IGB I 307), al cărei cuprins lasă să se înțeleagă că în anii imediat următori morții lui Lysimachos (280—270, după Mihailov), între acest oraș și un « rege » al odrysilor — Sadalas — exista o înțelegere cu caracter de tratat, ratificată de Adunare și întărită prin jurăminte, avînd ca scop reglementarea pașnică a conflictelor de interes dintre cele două părți. Dacă textul întreg al acestei ὁμολογίας ni s-ar fi păstrat, cunoștințele noastre despre situațiile de drept și de fapt putîndu-se ivi în relațiile dintre ο πάσις și un cîrmuitor băștinaș ar fi considerabil sporite. Dar chiar fragmentar, documentul constituie o dovadă prețioasă a comunității de interese care — pretutindeni în lumea pontică — trebuia să ducă și a dus la o apropiere între grecii nou-veniți și locuitorii dintotdeauna ai pămîntului colonizat.

surplusul de produse, înăsprind exploatarea propriilor supuși, acumulând tezaure monetare și grăbind un mai vechi proces de diferențiere economică și socială, despre care s-a spus cu drept cuvânt că avea să ducă la apariția primelor forme de relații sclavagiste în viața populației autohtone din Dobrogea¹.

La cele arătate înainte se mai adaugă însă un element, ce nu trebuie trecut cu vederea, și anume faptul că încă de la întemeierea coloniei pescuitul în Delta a constituit pentru locuitorii Histriei o îndeletnicire esențială. Sărat sau marinat, peștele prins în brațul Sf. Gheorghe (în antichitate Peuce) era exportat în orașele Greciei metropolitane în așa măsură încît, într-un document oficial din sec. I e. n.², se face afirmația că la data respectivă el constituia «aproape unicul izvor de cîștig al cetății» (σχεδὸν ἐκείνην μόνην εἶναι τῆς πόλεως πρόσδοον). Așa fiind, înțelegem nevoia pe care dintotdeauna trebuie s-o fi simțit histrienii de a nu fi stingheriți în exercițiul acestei activități fructuoase. Înțelegem de asemenea pagubele pe care putea să li le pricinuiască, din acest punct de vedere, o populație ostilă, stăpîină la gurile Dunării, precum și stăruința cu care trebuie să fi căutat să-și asigure, în măsura posibilului, garanțiile necesare.

În lumina considerațiilor de pînă aci, mi se pare a putea explica mai bine fraza din decret al cărei laconism o face aproape îninteligibilă, și anume pasajul în care, vorbind de serviciile aduse de soli, redactorul documentului arată că aceștia ar fi izbutit să-l convingă pe Zalmodegikos «să restituie poporului veniturile»: τὰς προσόδου[ς] συνέπεισαν ἀπεδοῦνα[ι αὐτὸν τῷ δῆμῳ]³. Venind după preciziile referitoare la slobozirea ostategilor (ἐκομίσαντο τοὺς ὁμήρους, ὄντας πλείους ἢ ἐξήκοντα), fraza pare a spune că această eliberare s-ar fi făcut fără cheltuială din partea obștii, în sensul că — în loc să pretindă o compensație pentru cei șaizeci și mai bine de histrienii redați familiilor — căpetenia geță s-ar fi mulțumit să-i sloboadă fără răscumpărare. Examenul atent al textului exclude însă o asemenea interpretare, înainte de toate pentru motivul evident că — șaizeci ori mai mulți — histrienii deținuți de Zalmodegikos nu erau de bună seamă prinși ori prizonieri (αἰχμαλώτοι), ci ostategi, chezași (ὁμηροί). Termenii citați nu-s cituși de puțin echivalenți și, a admite că propunătorul hotărîrii în Adunare sau redactorul decretului ar fi întrebuințat ὁμήρους pentru αἰχμαλώτους, ar însemna să-l învinuim de o confuzie sau de o ignoranță ce nu se vădesc în nici un alt pasaj al textului. Același lucru trebuie spus despre substantivul πρόσδοος, care în bună greacă înseamnă «venit, sursă de venituri»⁴ și care în nici un caz n-a putut fi întrebuințat în locul cuvîntului λύτρον, îndeobște folosit pentru a exprima noțiunea de «răscumpărare, despăgubire oferită în schimbul unui prizonier»⁵.

¹ Em. Condurachi, în *SCIV*, II, 2, 1951, p. 52.

² Scrisoarea guvernatorului Moesiei Flavius Sabinus către autoritățile histriene, reprodusă în apendice la decretul lui M. Laberius Maximus din 25 oct. 100 (*SEG* I 329, r. 20—21; cf. D. M. Pippidi, *Dacia*, N. S., II, 1958, p. 245—246).

³ Rîndurile 11—13.

⁴ Termenul e întrebuințat în mod obișnuit într-un înțeles general, pentru a indica totalitatea veniturilor unei cetăți, spre deosebire de diverșii termeni speciali, indicînd fiecare un anume impozit sau o anume sursă de cîștig, pentru a căror accepție, de la caz la caz, v. A. Andreades, *A History of Greek Public Finance*, Cambridge Mass., 1933, I, p. 126 și urm.

⁵ Cf. *Syll.*³, 588, r. 68 urm.: Τοὺς δὲ... αἰχμαλώτους τοὺς Μηλῶν χαρίζόμενος ὁ δῆμος ὁ Μαγνήτων ἔδωκεν [ἀν]εῦ λύτρου Ῥοδίοις τοὺς δὲ ὄντας... αἰχμαλώτους παρὰ τοῖς ἰδιώταις Μαγνήτων... ἐκλυτροῦσθαι Μάγνητας... Tot așa, la Histria chiar, în decretul pentru Aristagoras: τισὶν δὲ τῶν πολειτῶν εἰ[ς] λύτρα προτιθεὶς ἔδειξεν αὐτὸν πρὸς πᾶσαν ἀπάντησιν τῶν αἰσ[ο]μέλων εὐομελήτων (*Syll.*³, 708, r. 14—16).

Astfel, interpretarea potrivit căreia serviciile aduse de soli cetății s-ar fi redus la repatrierea *fără plată* a unor prizonieri mai mult sau mai puțin numeroși e exclusă înainte de toate din considerații lexicale. În aceeași măsură e exclusă însă și de importanța onorurilor votate în această împrejurare celor trei ambasadori, care depășesc în chip evident banala laudă cuvenită unor negociatori prin a căror pricepere cetatea ar fi economisit o sumă oricât de mare. Pentru ca înscrierea printre binefăcătorii obștii a celor trei titulari ai decretului — și, deopotrivă, a *coboritorilor lor fără limită de timp!* — să fi avut loc în condițiile știute; pentru ca încununarea lor în cadrul tuturor spectacolelor de teatru să se fi votat, cum o arată textul, trebuie să credem că negocierile de ei conduse erau de o însemnătate vitală pentru locuitorii cetății fără excepție, și aceasta ne îndreptățește să facem presupunerea că ele trebuie să fi privit izvoarele majore de venituri ale Histriei, exploatarea teritoriului orășenesc și pescuitul în fluviu. Numai în această lumină răsplățile acordate solilor apar proporționate cu însemnătatea serviciilor, numai în aceste condiții expresia ἀποδοῦναι τὰς προσόδους își capătă adevărata-i semnificație.

Mai mult nu cred că se poate spune despre înțelesul unui document a cărui conciziune de exprimare am avut prilejul s-o relev. Îmi rămâne să adaug câteva observații cu privire la rostul și la numărul ostategilor chemați să garanteze respectarea acordului dintre cele două părți, și care la prima privire ar putea trezi nedumeriri.

Asupra deprinderii de a garanta prin chezași executarea unor acorduri de caracter public, abia dacă trebuie să zăbovim, atât e de răspândită în antichitate la greci, la romani și la popoarele orientale. În lumea cetăților Eladei, se întâlnește din epoca arhaică și în cele mai neașteptate situații. Tirani ca Anaxilas ori Peisistratos dau și primesc ostategi, unul pentru a face dovada bunelor sale intenții, celălalt pentru a se pune la adăpost de eventuale uneltiri¹. În vîrsta clasică, de la o πόλις la alta, îndeplinirea întocmai a unor tratate se asigură printr-un număr mai mare sau mai mic de zăloage, potrivit cu caracterul cetăților și cu importanța intereselor în joc². Semnificative, sub acest raport, sînt informațiile oferite de Thucydide asupra tratativelor lui Nicias în vederea unei păci cu siracuzanii, după eșecul faimoasei expediții, în cursul căreia — fiind vorba de plata unei însemnate despăgubiri bănești — generalul atenian propune adversarilor să le încredințeze, pînă la deplina achitare a sumei, cîte un oștean atenian pentru fiecă talant datorat; μέχρι οὗ δ' ἂν τὰ χρήματα ἀποδοθῇ, ἄνδρας δώσειν Ἀθηναίων ὁμήρους, ἓνα κατὰ τάλαντον³.

Cu atât mai firesc se înfățișează acest mijloc de chezașuire a angajamentelor în epoca elenistică, fie că e vorba de acorduri între suverani, fie de înțelegeri între un rege și o cetate metropolitană sau colonială, în care caz, dată fiind disproporția de forțe, cine trebuie să dea asigurările ce i se cer e de cele mai multe ori cetatea⁴. În ciuda unor regretabile pierderi de documente,

¹ Herod., *Hist.*, I 64; VII 165.

² *Syll.*³, 64 (Atena-Chalcis); 89 (Atena-Bottiaion); 112 (Atena-Sclymbria). Din punctul de vedere al problemei ce ne interesează, încă și mai semnificativ e decretul prin care Liga ahaică (κοινὸν τῶν Ἀχαιῶν) acordă proxenia și alte înlesniri unui număr de zece ostategi originari din felurite cetăți ale Beoției și Focidei (*Syll.*³, 519 = *SGDI*, 1636).

³ VII, 83.

⁴ *OGI*, 751, r. 5 (Attalos II către autoritățile din Amblada): ὁμηρά τε ὁμῶν ἀπολυθῆναι. (ἤξιουσιν οἱ παρ' ὁμῶν πρεσβευταί...). Cf. r. 15: ἀπέλυσσα δὲ καὶ ὁμηρά ὁμῶν...

nu lipsesc totuși știrile despre situații inverse, cu alte cuvinte despre ostateci meniți să garanteze obligațiile asumate față de o πόλις de un cîrmuitor mai mult sau mai puțin puternic. Un bun exemplu de acest fel se întîlnește într-o inscripție din Apollonia Pontică (astăzi Sozopol, în R. P. Bulgaria), din al cărei cuprins fragmentar rezultă limpede că spre jumătatea sec. III î. e. n. un βασιλεὺς trac, Cotys, — fără îndoială în raporturi statornice cu orașul de pe coastă, — încredința grecilor pe fiul său Rhaiscuporis în calitate de ostatec: ἐξασπασταλεις ὑπὸ τοῦ πατρὸς καθ' ὁμήρειαν¹. Indiferent de motivele care l-au putut împinge la această hotărîre și asupra cărora n-ar fi lipsit de interes să ne oprim, din punctul de vedere al studiului pe care-l întreprindem dovada mi se pare făcută că, potrivit uzanțelor în vigoare în lumea greacă metropolitană și colonială (am putea spune, în lumea antică indeobște²), darea ori primirea de ostateci în scopul întăririi unui acord diplomatic de o oarecare importanță n-avea nimic excepțional. Raportată la condițiile social-politice ale Dobrogii secolului al III-lea, așa cum începem a le cunoaște mulțumită descoperirilor epigrafice din trecutul recent, delegarea fie și a unui număr ridicat de cetățeni ca ostateci, meniți să garanteze executarea întocmai a unui acord, nu trebuie să ne tulbure, nici să ne mire. Mai de grabă se cade să ne întrebăm de ce natură va fi fost înțelegerea și ce evenimente au putut-o prilejui. La asemenea întrebări, cu informațiile de care dispunem nu se poate însă răspunde, nici nu vom încerca a o face. Pînă ce o nouă descoperire de felul aceleia ce ne reține atenția ne va fi adus informații de care sîntem lipsiți pentru moment; pînă ce publicarea integrală a decretului în cinstea lui Agathocles va fi venit și ea să sporească știrile despre configurația politică a Dobrogii în primii ani ai sec. al II-lea, singurul lucru la care sîntem ținuți e să relevăm împrejurarea că la o dată cînd, după opinia indeobște admisă, celții din Tracia ar fi controlat întreaga Peninsulă Balcanică, pînă la gurile Dunării³, un βασιλεὺς cu numele Zalmodegikos, căpetenie getă a unei uniuni de triburi din nordul sau nord-vestul Dobrogii, întrunea în mîinile sale o destul de mare putere pentru a-și impune voia unei cetăți ca Histria, — poate și altor colonii grecești de pe litoral, — fără să întîmpine rezistență și fără să se preocupe de autoritatea nominală sau efectivă a « regilor » din Tylis⁴.

¹ IGB, I 389 (cu comentariul editorului, G. Mihailov).

² Va fi deajuns să amintesc, în această ordine de idei, locul însemnat pe care luarea și darea de ostateci (*obsides*) îl ocupă în relațiile dintre diferitele triburi celtice, precum și dintre acestea și Caesar, în timpul luptelor pentru cucerirea Galliei. Pasajele interesînd problema fiind prea multe pentru a putea fi reproduse, sau numai indicate, mă mulțumesc să citez capitolele din *Commentarii de bello Gallico* unde se menționează fie și cu aproximație numărul ostatecilor ceruți într-o împrejurare sau alta: I 31 (*obsides nobilissimi cuiusque liberos poscere*); II 5 (*principumque liberos obsides ad se adduci iussit*); 13 (*obsidibus acceptis primis civitatis*); 15 (*sexcentos obsides poposcit*); V 4 (*cum ducentis obsidibus venire iussit*); 20 (*his imperat obsides quadraginta*); VI 4 (*obsidibus imperatis centum*); VII 11 (*sexcentos obsides dari iubet*).

³ Cf. Camille Jullian, *Histoire de la Gaule* I^o (Paris, 1926), p. 303, n. 2; H. Hubert, *Les Celtes depuis l'époque de la Tène et la civilisation cellique*, Paris, 1932, p. 52; R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, p. 84.

⁴ Pentru precizarea caracterului și limitelor puterii politice exercitate de urmașii lui Comontorios în Balcani, nu e inutil să amintim lupta purtată între Byzantion și Callatis pentru stăpînirea portului Tomi, scurtă vreme după instalarea celților în Tracia, fără ca aceștia din urmă să fi încercat să împiedice un război al cărui urmăritu le puteau fi totuși indiferente (Memnon, frg. 21 = FHG, III, p. 537). Asupra desfășurării conflictului, în general, vezi acum D. M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, p. 14 și urm., unde e indicată literatura mai veche.

Alte informații oferite de documentul pe care-l comentăm privesc organizarea internă sau topografia Histriei în epoca elenistică, și în legătură cu ele socot util să adaug unele deslușiri. Pentru început, o vorbă despre magistrații numiți ἡγεμόνες amintiți în r. 21 ca răspunzători de gravarea și expunerea decretului în condițiile știute. După textele inedite publicate de mine în *Histria I* sub numerele 3 și 7; după reeditarea și emendarea, cu același prilej, a fragmentului dat la iveală de Pârvan în *Histria IV*, nr. 4; în sfârșit, după reflecțiile pe care le-am închinat chestiunii în studiul despre *Organizarea internă a Histriei în perioada autonomiei*¹, socot că pot fi scurt în privința unui colegiu relativ bine cunoscut cercetătorilor interesați de antichitățile publice ale coloniilor dobrogene. Chiar dacă deocamdată nu știm bine când a fost creat și cât a durat (inscripțiile unde e pomenit datează toate din secolele III-II î. e. n.), chiar dacă nu-i limpede în ce măsură atribuțiile lui erau de ordin militar ori civil, apare oricum sigur că printre misiunile pe care le îndeplinea figura în chip obișnuit asigurarea publicității hotărârilor Adunării. Cum am relevat-o altădată, oricât de puțin compatibilă ar apărea o asemenea slujbă cu îndatoririle normale ale unui colegiu militar, faptul nu-i fără analogie în cetățile grecești ale epocii elenistice². De aceea, fără să stărui asupra-i, trec la indicațiile textului privitoare la locurile din cetate unde urmau a fi expuse cele două exemplare ale decretului onorific.

Despre primul, s-a văzut, hotărîrea stabilește că avea a fi așezat « în agora, în fața porticului » ([ἐ]ν τῇ ἀγορᾷ [τῆς] τοῦς στοᾶς). Ni se oferă pe această cale confirmarea unei supoziții firești, când e vorba de un oraș grec, și anume că asemenea oricărei πόλις de tip clasic Histria nu era lipsită de acel centru al vieții politice și economice căruia din vremea homerică pînă la sfîrșitul lumii antice avea să i se spună ἀγορά³. Se știe însă că aceasta era totodată una din zonele monumentale ale oricărei cetăți, mare sau mică. Completată cu amănuntul că — tot după o deprindere generală în lumea metropolitană și colonială — « piața » menționată în decret era împodobită cu un *porlic*, informația merită să ne trezească interesul, în măsura în care constituie o știre prețioasă despre ceea ce va fi fost planul de ansamblu al Histriei, într-un moment important al dezvoltării ei economice și urbanistice. Abia dacă trebuie să mai amintesc, într-adevăr, că, pînă în acest moment, și făcînd abstracție de revelațiile sporadice ale sondajelor din sectoarele X și Z, cunoștințele despre monumente ale Histriei preromane se reduc la descoperirile din sectorul sacru al cetății⁴, unde săpăturile ultimului deceniu ne-au pus pentru întia oară în fața unor clădiri din epocile clasică și elenistică: templul atribuit Afroditei⁵ și templul Marelui Zeu⁶. Fără a sta să discutăm valoarea lor artistică, de care n-avem a ne ocupa în acest loc, aceste descoperiri îngăduie cunoașterea *unui* din centrele de viață obștească a Histriei, situat în imediata apropiere a mării și dezvoltat în limite de timp ce au putut fi stabilite cu precizie. Altul ne e revelat de indicația laconică dar explicită reprodușă înainte, pe temeiul căreia, cu deplină certitudine, putem postula existența în orașul dobrogean a obișnuitei piețe incon-

¹ *Contribuții la istoria veche a României*, p. 45 și urm., îndeosebi p. 48—51.

² Cu titlu de exemplu, *OGI*, 81, r. 23: ἀναγράφαι τὸδε τὸ ψήφισμα τοῖς πολεμάρχους...

³ Roland Martin, *Recherches sur l'agora grecque*, Paris, 1952.

⁴ D. M. Pippidi în *Histria I*, p. 231—278. Cf. *Materiale*, IV, 1957, p. 10—16; V, 1959, p. 283—288.

⁵ D. M. Pippidi, *Der sogenannte Aphroditemempel zu Istros*, în *EAF*, VI, 1959, p. 72—83.

⁶ G. Bordenache și D. M. Pippidi, *Un temple du Θεός Μέγας à Istros*, în *BCH*, LXXXIII, 1959, 2, p. 455—465.

jurate de clădiri cu destinație politică ori administrativă, a cărei așezare în ansamblul urbanistic al fiecărui oraș a variat în funcție de condiții obiective ¹.

Unde anume trebuie căutată această de-a doua arie monumentală a Histriei clasice și elenistice e cu neputință de arătat în stadiul actual al cercetărilor, pe de o parte din lipsa indicațiilor cu privire la aspectul orașului în perioada arhaică, pe de alta, pentru că liniile lui de dezvoltare în etapele următoare nu ne sînt nici ele cunoscute decît în mod cu totul nesatisfăcător. Așa fiind, nu putem spune dacă Histria a continuat să crească organic (cu alte cuvinte, lipsită de un plan ordonator), sau dacă distrugerii parțiale ori totale, petrecute în împrejurări despre care nu ni s-au păstrat știri, vor fi oferit locuitorilor posibilitatea să-și reclădească cetatea pornind de la principiile funcționale scumpe constructorilor și urbaniștilor din epoca elenistică ². Cîtă vreme descoperiri pe care le așteptăm, și în care credem, nu vor fi îmbogățit cunoștințele noastre în acest domeniu (revelîndu-ne, între altele, dacă Histria elenistică era sau nu construită după un plan orthogonal), posibilitatea de a indica fie și cu aproximație partea din cetate unde trebuie căutată piața mi se pare exclusă. De un singur lucru socot că putem fi siguri, și anume că între ea și zona sacră trebuie să fi fost o oarecare distanță, judecînd după dispoziția din text potrivit căreia un exemplar al decretului avea a fi expus în ἀγορά, iar altul în preajma altarului lui Zeus Polieus.

Ultima indicație risca să rămînă pentru noi tot atît de nepătrunsă ca prima, dacă o întîmplare fericită n-ar fi făcut ca lespede pe care e gravat decretul să fie descoperită în chiar locul unde a fost cîndva expusă, lingă baza care o susținea și la cîțiva pași de altarul pînă de curînd anonim, acum în sfîrșit identificat mulțumită inscripției pe care o comentăm. Această împrejurare cu totul neobișnuită în mediul arheologic al Histriei, unde documentele epigrafice au fost aflate fără excepție în cu totul alte locuri decît cele unde fuseseră așezate după săpare, trebuie salutată cu atît mai multă satisfacție cu cît cultul lui Zeus Polieus trebuie să se fi numărat printre cultele principale ale cetății și cu cît un document faimos — decretul în cinstea lui Aristagoras, fiul lui Apaturios — menționează sacerdoțiul acestei divinități printre demnitățile de caracter religios obținute de everget către jumătatea secolului I î. e. n. ³. Διὸς τοῦ Πολιέως ἀναλαβὼν στέφανον καὶ ἱερησάμενος εὐαρέστως ὑπὸ πάντων ἐπηνήθη τῶν πολειτῶν («primind cununa lui Zeus Polieus și îndeplinind preoția în chip satisfăcător, a meritat lauda tuturor cetățenilor») — se exprimă în această privință textul, lăsînd într-o oarecare incertitudine chestiunea de a ști dacă preoția lui Aristagoras se va fi exercitat pe lingă un templu sau pe lingă un altar. Această mărunță problemă poate fi acum rezolvată satisfăcător, în sensul că altarul în preajma căruia a fost aflat decretul în cinstea celor trei soli trebuie să fi fost în Histria unicul loc de cult al Părintelui zeilor, și aceasta nu pentru că — în principiu — o divinitate onorată cu un νόος n-ar fi putut primi în același timp omagiul unui βωμός, ci pentru motivul simplu că, dacă la data întocmirii decretului altarul în chestiune n-ar fi fost decît anexa unui

¹ Cf. teza lui Roland Martin citată la p. 50, n. 3, și, de același, *L'Urbanisme dans la Grèce antique*, Paris, 1956, p. 80—81, 266—275.

² Vezi în cartea abia citată a lui Roland Martin, *L'Urbanisme dans la Grèce antique*, întreg capitolul II: *L'école milésienne et l'urbanisme fonctionnel* (p. 97—126).

³ *Syll.* ³ 708, r. 19—21. Pentru data atribuită în text acestui important document, D. M. Pippidi, în *Dacia*, N. S., I, 1957, p. 165—177.

sanctuar, modul de exprimare al documentului n-ar fi sunat așa cum sună: $\pi\rho\delta\ \tau\omicron\upsilon\ [\beta]\omega\mu\omicron\upsilon\ \tau\omicron\upsilon\ \Delta\iota\delta\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\ \Pi\omicron\lambda\iota\epsilon\omega\varsigma$, ci, cu toată certitudinea: $\epsilon\nu\ \tau\omicron\upsilon\ \iota\epsilon\rho\omega\iota\ \tau\omicron\upsilon\ \Delta\iota\delta\varsigma\ \tau\omicron\upsilon\ \Pi\omicron\lambda\iota\epsilon\omega\varsigma$.

Și acum, înainte de a încheia, o ultimă remarcă. Se cunoaște disputa aproape seculară prilejuită de inscripția greacă păstrată la mănăstirea Dragomirna, a cărei misterioasă proveniență a preocupat și preocupă pe epigrafiștii de pretutindeni, fără ca vreunul să se poată mândri că a spus în această privință cuvântul definitiv¹. Cel ce semnează aceste pagini s-a găsit de curind în situația de a lua și el atitudine în problema controversată, prezentind argumente de oarecare greutate în sprijinul tezei după care documentul ar fi fost transportat acolo nu din Apollonia, nici din Olbia, cum se admite de cei mai mulți, ci, după toate probabilitățile, din Histria². Fără a încerca să revin asupra demonstrației prezentate altădată cu răgaz, aş vrea să arăt că, din seria argumentelor folosite în studiul la care am făcut aluzie, lipsa unui singur putea fi socotită gravă, și anume — întrucât în inscripția de la Dragomirna se vorbește de încununarea sărbătoritului într-un *teatru* — dovada că la Histria, în epoca elenistică, un asemenea monument nu numai că a existat, dar — cel puțin ocazional — a slujit la ceremonii de felul celei la care se referă textul. Față de această situație, și în ciuda împrejurării că în cetatea de pe țărmul lacului Sinoe un teatru n-a fost încă găsit, nici nu se întâlnește menționat în vreo inscripție cunoscută, socoteam totuși a putea susține, sprijinit pe o întreagă serie de indicii, că « peste nu multă vreme, dovada existenței în Histria a unui edificiu destinat spectacolelor de dramă va putea fi făcută, fie pe calea unor documente epigrafice, fie prin descoperirea monumentului însuși »³. Așteptarea n-a fost lungă, nădejdea atunci exprimată e acum împlinită. În r. 16 al textului pe care-l edităm, în legătură cu încununarea cu coroane de aur a solilor și a urmașilor lor, ca răsplată a serviciilor aduse obștii, se arată lămurit că această ceremonie avea să se repete . . . $\epsilon\mu\ \pi\alpha\sigma\iota\ \tau\omicron\iota\varsigma\ \Theta\epsilon\acute{\alpha}\tau\rho\iota\varsigma$ — « la toate spectacolele <anuale> de teatru ». Pentru ca asemenea spectacole să fi avut însă loc, a trebuit să existe la Histria localul corespunzător. Iar dacă existența în orașul dobrogean a unui teatru și a deprinderii de a se încunună în el binefăcătorii poporului nu mai poate fi tăgăduită, ultima piedică în calea admiterii originii histriene a inscripției de la Dragomirna se risipește.

Prin aceasta, istoria zbuciumată a Dobrogii se îmbogățește cu un document a cărui semnificație exactă rămîne de abia să fie stabilită⁴. La rindu-i, cronicarul studiilor de epigrafie pontică înregistrează nu fără satisfacție încheierea definitivă a uneia din acele probleme multă vreme nesoluționate, a căror greșită dezlegare riscă să pună în primejdie rezultatele activității gingașe și grele, pasionantă și plină de răspundere, care e munca de reconstituire a trecutului.

D. M. PIPPIDI

¹ *AEM*, XI, 1887, p. 66, nr. 141 = *Syll.* ³ 707. Literatura mai veche asupra problemei, la O. Fiebiger, *JOAI*, XIV, 1911, Beibl. col. 71 urm.; pentru faza recentă a discuțiilor, v. nota următoare.

² *Die Herkunft des Beschlusses zu Ehren Epikrates, Sohnes des Nikoboulos*, în *JOAI*, XLIII, 1956, Beibl. col. 63–76 (= *Contribuții la istoria veche a României*, p. 113–122).

³ *JOAI*, XLIII, 1956, Beibl. 76 = *Contribuții* . . . , p. 122.

⁴ Stabilirea locului de proveniență nu-i dect una din problemele importante pe care le ridică documentul. Alta e fixarea datei lui exacte, în legătură cu care părerea majorității cercetătorilor (circa 100 î.e.n.) nu mi se pare cîtusi de puțin satisfăcătoare. În ce mă privește, în studiul citat în nota precedentă, am opinat cu hotărre pentru prima jumătate a sec. III î.e.n. De aci decurg însă consecințe al căror examen poate și trebuie să formeze obiectul unor cercetări speciale.

НОВЫЕ СВЕДЕНИЯ О СВЯЗЯХ ИСТРИИ С ГЕТАМИ В ЭЛЛИНИСТИЧЕСКУЮ ЭПОХУ

РЕЗЮМЕ

Автор, публикуя греческую надпись (обнаружена в 1959 г.), представляющую собой декрет III в. до н.э., изданный в честь послов, направленных с торговыми целями к главе «варваров» Залмодеджикосу, ставит своей задачей доказать: во-первых, что под этим именем следует подразумевать базилеву гетов северо-западной Добруджи, во вторых, что между ним и жителями Истрии, вероятно, имелось соглашение, касавшееся использования сельской территории города, а также, по всей вероятности, судоходства и рыболовства на Дунае.

В подтверждение первого предположения автор приводит примеры, доказывающие, что как элемент *Zalmo*, так и элемент *deg* встречаются в ономастике и топонимии гетов, живших на правом и левом побережьях Дуная. На правильность второго указывает следующее: в самом тексте декрета упоминается, с одной стороны, о большом числе заложников (назначение их могло быть лишь в том, чтобы обеспечить выполнение взятых городом в отношении Залмодеджикоса обязательств), с другой стороны, в том же тексте говорится о «доходах», возвращенных жителям Истрии гетским вождем; эти доходы являются ничем иным, как прибылями от использования городской сельской территории и речного рыболовства — основных источников благосостояния Истрии.

В ходе изложения автор, используя данные известных в настоящее время документов, освещает ряд моментов, касающихся отношений между греками и местным населением в течение III—II вв. до н.э. Он отмечает и комментирует также ряд указаний в тексте, относящихся к топографии Истрии в эллинистическую эпоху (упоминание об *agora* и алтаре *Zeus Polieus*) и организации городских учреждений (первое определенное высказывание о театре и об обычае чествовать там общественных благотворителей). В связи с последним автор подчеркивает интерес, представляемый новым документом в установлении места происхождения декрета в честь зодчего Эпикрата, сына Никобула (*Syl³*, 707). В одной из своих предыдущих работ (*JÖAI*, XLIII, 1956, *Beibl.* 63—76, = *Contribuții la istoria veche a României*, Бухарест, 1958, стр. 123—132) автор уже исследовал этот вопрос; в настоящее время, исходя из вышеупомянутых фактов, разрешение его более близко к осуществлению, чем ранее.

NOUVELLES INFORMATIONS, SUR LES RELATIONS D'ISTRIA AVEC LES GÊTES À L'ÉPOQUE HELLÉNISTIQUE

RÉSUMÉ

L'auteur publie une inscription grecque découverte pendant la campagne de fouilles de 1959. Il s'agit d'un décret du IIIe siècle avant notre ère, rendu en l'honneur de trois ambassadeurs envoyés pour négocier avec un chef «barbare»

du nom de Zalmodegikos. L'auteur se propose de prouver, en premier lieu, que dans ce personnage inconnu on doit voir un *basileus* des Gètes du nord-ouest de la Dobrogea, et, en second lieu, qu'il a dû y avoir, entre ce dernier et les habitants d'Histria, une entente relative à l'exploitation du territoire rural de cette cité ainsi que, selon toutes les probabilités, au sujet de la navigation et de la pêche dans les eaux du Danube.

A l'appui de la première hypothèse, il invoque des exemples prouvant que l'élément *Zalmo-*, de même que l'élément — *deg* — se rencontrent dans des noms de personnes et dans des toponymes propres aux Gètes des deux rives du Danube. Pour la seconde, plaide le fait que le texte même du décret fait allusion, d'une part, à un nombre important d'otages (dont la raison d'être ne pouvait être que de garantir les engagements pris par la cité envers Zalmodegikos) et, d'autre part, à certains « revenus » restitués aux gens d'Histria par le chef gète, lesquels ne pouvaient être que les sources principales de la prospérité d'Histria — l'exploitation du territoire rural et la pêche dans le fleuve.

L'exposé évoque également d'autres aspects des rapports des Grecs et des autochtones au cours des IIIe—IIe siècles, tels qu'ils résultent des documents connus jusqu'à ce jour. On relève aussi, pour les commenter, toute une série d'indications contenues dans le texte, intéressant soit la topographie d'Histria à l'époque hellénistique (mention d'une *agora* et de l'autel de Zeus Polieus), soit les institutions de la cité (première mention explicite d'un théâtre et de la coutume d'y couronner les bienfaiteurs de la communauté). Au sujet de cette dernière circonstance, on souligne l'intérêt que présente la découverte de ce nouveau document pour établir la provenance du décret en l'honneur de l'architecte Epicrate, fils de Nicobule (*Syll*³, 707), question déjà examinée par l'auteur dans une étude antérieure (*JÖAI*, XLIII, 1956, Beibl. 63—76 = *Contribuții la istoria veche a României* (Contributions à l'histoire ancienne de la Roumanie), Bucarest, 1958, pp. 123—132) et qui, considérée à travers le prisme de l'indication en cause, peut être regardée aujourd'hui comme plus proche que jamais de sa solution.
